

„NEKA LEŠ POBUNJENIKA BUDE NAJLJEPŠI MIRIS U DRŽAVI“ KONCEPT „ZLOČINA POVREDE VELIČANSTVA“ PRI SUĐENJU PETRU ZRINSKOM I FRANU KRSTI FRANKOPANU

U radu se razmatra utjecaj koncepta „zločina povrede veličanstva“ (*crimen laesae maiestatis*) na primjenu pravnog instrumenta proskripcije, nadležnost suda i provođenje postupka te odluku o kazni prilikom suđenja Petru Zrinskom i Franu Krstu Frankopanu 1670. – 1671. Posebna je pozornost poklonjena važnosti doktrine u argumentaciji i ishodu toga procesa.

Ključne riječi: Petar Zrinski, Fran Krsto Frankopan, zločin povrede veličanstva, proskripcija, sudski postupak, 17. stoljeće

Objava prijevoda rekonstruiranog spisa o suđenju Petru Zrinskom i Franu Krsti Frankopanu¹ povod je da se razmotre i preispitaju pogledi na tijek postupka i politiku kažnjavanja u kršenju pobune hrvatskih i ugarskih velikaša 1670. – 1671. U ovom je ogledu naglasak na pravnom određenju djela koje im se stavljalo na teret, jer je to pitanje presudno utjecalo na izbor pravnog instrumenta za progon, na način vođenja postupka i odluku o kazni.²

Koncept zločina povrede veličanstva

Koncept zločina povrede ili uvrede veličanstva (*crimen laesae maiestatis*) niknuo je na podlozi rimskoga prava, kao što je slučaj i s mnogim drugim pravnim institutima, posebice u sferi građanskog prava, ali donekle i u kaznenom pravu i

¹ *Kazneni postupak protiv Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana. Dokumenti, prir. i prev. Ivana HORBEC, Maja MATASOVIĆ i Nella LONZA (Lonza, Nella ur.), Zagreb: Zaklada Marija i Mirjan Damaška i Školska knjiga, 2023. Izvornici su većinom objavljeni u: Acta coniurationem Bani Petri a Zrinio et com. Fr. Frangepani illustrantia / Izprave o uroti bana P. Zrinskoga i kneza Fr. Frankopana, prir. Franjo RAČKI, Zagreb: JAZU, 1873.*

² Ovaj se ogled na više mjesta dodiruje s uvodnim studijama Mirjana Damaške u spomenutom prijevodnom izdanju; usp. Mirjan DAMAŠKA, *V oblačnih dnevih, v urah nesričnih: Zrinsko-frankopanska urota u svjetlu prevedenih dokumenta*, u: *Kazneni postupak*, 21-36, te isti, *Tijek postupka protiv Zrinskog i Frankopana*, u: *Kazneni postupak*, 37-64.

postupku. Kao što je poznato, rimsko je pravo, upotunjeno kanonskim pravom, bilo onaj temelj na kojem su se gradili pravni poretki svih europskih država razvijenoga srednjeg vijeka i ranoga modernog razdoblja.³

Polazišta su uglavljena u Justinijanovu *Codexu* (C. 9.8), koji citira zakon *Lex Iulia de maiestate* (poznat i po prvim riječima kao *lex Quisquis*), vjerojatno iz Cezarova vremena, i u zbirci mišljenja rimskih pravnikâ *Digesta* (D. 48.4), koja citira rimskog pravnikâ Ulpijana. Na ta se dva rimska pravna izvora oslonila cjelokupna kasnija doktrina, a nebrojeno su puta citirani i u sudskom spisu protiv Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana.⁴ Rimska se osnovica jasno prepoznaje u nekoliko ključnih pitanja koja je razmatrala srednjovjekovna i ranonovovjekovna literatura i koja su izvirala u mnogim procesima u praksi, a odnose se na objekt zaštite i definiciju toga zločina.

U rimskom je pravu *majestas* izvorno bila čast i veličajnost rimskog naroda,⁵ a *populus romanus* koncept koji približno odgovara današnjem pojmu države kao pravnog subjekta u javnoj sferi.⁶ Pojam zločina protiv rimskog naroda tek je s vremenom protegnut na napad na vladarevu osobu.⁷ U izvorima rimskog prava nije izrađena apstraktna *figura criminis*, nego je tema obrađena kroz primjere, kao što su podizanje oružja protiv vlasti i slanje glasnikâ neprijatelju rimskog naroda, ali i oskrnjivanje carskih kipova.⁸

Razmišljajući u 16. stoljeću o postavkama i naravi kraljevske (apsolutne) monarhije, teoretičari suvereniteta, kao što je naprimjer bio Jean Bodin, i dalje su isticali da *maiestas*, koju se štiti, nije veličanstvo konkretnog vladara, nego njegova suverena vlast.⁹ U raspravama o prirodi vladarskih prava i pitanju komu

³ Literatura o toj temi nepregledna je. Za najopćenitiji pogled vidi: Peter STEIN, *Rimsko pravo i Europa. Povijest jedne pravne kulture*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007., 47-114.

⁴ Primjerice u *Kazneni postupak*, u optužnici protiv Petra Zrinskog (br. 64, str. 223, 225), optužnici protiv Frana Krste Frankopana (br. 65, str. 230), Frankopanovu odgovoru na optužnicu (br. 75, str. 250, 254), replici tužitelja na taj odgovor (br. 77, str. 273, 277-279) i dr.

⁵ „Majestas“, u: *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. London: John Murray, 1875. https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMIGRA*/Majestas.html (pristup 10. siječnja 2025.).

⁶ Ivo KRBEK, Suverenitet, *Rad JAZU* 334, 1964., 57-58.

⁷ Za evoluciju u rimskom pravu vidi: Marzena DYJAKOWSKA, *Crimen laesae maiestatis: A study of Roman law influences in old Poland*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2013., 21-27; Henrik-Riko HELD, Pravni okvir oduzimanja imovine u kontekstu Zrinsko-frankopanske urote, *Povijesni prilozi* 66, 2024., 248-249.

⁸ D. 48.4; DYJAKOWSKA, *Crimen laesae Maiestatis*, 40-52.

⁹ KRBEK, Suverenitet, 80-81; Mario SBRICCOLI, *Crimen Laesae Maiestatis. Per la storia del pensiero giuridico moderno*, 2, Milano: Giuffrè, 1974., 190-191. Takvo se gledište ogleda i u suvremenom opisu smaknuća Zrinskog i Frankopana, u kojemu se navodi da bi kralj bio spreman „oprostiti krivnju koja se odnosi na njegovu osobu, no da je u njemu sjedinjeno upravljanje narodom i obrana država“,

pripada *maiestas* iznosio se zaključak da je to najviša vlast, trajna i neograničena zakonima (*legibus soluta*), osim Božjim i prirodnim.¹⁰ Međutim, vladari su nositelji tog apstraktnog „veličanstva“ (*qui Maiestatem habent ac tenent*),¹¹ pa se napad na njih podvodi pod napad na *maiestas*. Carpzo čak sasvim izričito nabraja vladare na koje se to odnosi, jer nisu podložni višoj vlasti, a među njima je i kralj Ugarske.¹² Osim na svjetovne vladare, *crimen laesae maiestatis* odnosio se i na napade na papinsko veličanstvo.¹³

Rimski kazuistički pristup, u kojemu se nabraja zabranjeno a da se precizno ne odredi bit onoga što se štiti, dominirao je i tijekom srednjega vijeka, s rijetkim pokušajima apstrahiranja zajedničkih značajki djela, kao što je onaj Angela Gambiglioniya.¹⁴ Tek s razvitkom i usponom penalistike u renesansi neki pravni pisci, kao što su Girolamo Giganti i Prospero Farinacci – citirani i u spisu kojime se bavimo na više mjesta – nastoje izraditi i izbrusiti opću definiciju tog zločina, što je povezano i s općim trendom rada na pravnoj sistematici i nastojanja da se poopćavanjem i konceptualizacijom pravnih termina ponude čvršći i spretniji pravni instrumenti.¹⁵ U praksi se zločin povrede veličanstva redovito interpretativno protezao prema svim zločinima koji napadaju vladara ili državu.¹⁶

Stara rimska podloga zločina povrede veličanstva kroz srednjovjekovnu se primjenu stopila s – također izvorno rimskim – pojmom izdaje (*proditio*). Za razliku od modernih sustava, u kojima se izdaja sagledava iz kuta sigurnosti države kao objektivnog dobra, u predmodernom razdoblju ona primarno ostaje u subjektivnoj sferi povrede vjernosti i zadane riječi.¹⁷ Smatrala se vrlo teškim zločinom u pravnoj sferi, jer se njome kršila formalna vjernost vladaru, na kojoj je počivao feudalni sustav, a osuđivana je i u širokim krugovima kao odbojan čin prijetvornosti i gaženja povjerenja, čime se ujedno lako mobiliziralo javno mnijenje protiv onoga koga je vlast etiketirala kao izdajicu.¹⁸

pa da se zato kazna mora izvršiti. Vidi: Bogoljub KRNIC, Savremeni izvještaj o smaknuću Zrinskoga i Frankapana, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 10/1, 1909., 240.

¹⁰ KRBEK, Suverenitet, 82; SBRICCOLI, *Crimen Laesae Maiestatis*, 190-191, 204-223.

¹¹ Benedikt CARPZO, *Practica nova imperialis Saxonica rerum criminalium*, Wittebergae, 1670., I, 41, sub 18-29, str. 247-248.

¹² CARPZO, *Practica nova imperialis Saxonica rerum criminalium*, str. 249, I, 41, sub 37.

¹³ Na pr. Hieronymus GIGAS, [Girolamo Giganti], *Tractatus de crimine laesae maiestatis...*, Lugduni, 1557., 9-11.

¹⁴ SBRICCOLI, *Crimen Laesae Maiestatis*, 178-179, 182.

¹⁵ SBRICCOLI, *Crimen Laesae Maiestatis*, 178-180.

¹⁶ Vidi GIGAS, *Tractatus de crimine laesae maiestatis*, 8-9. SBRICCOLI, *Crimen Laesae Maiestatis*, 179-182.

¹⁷ SBRICCOLI, *Crimen Laesae Maiestatis*, 176. O utjecaju germanskih pravnih shvaćanja o nevjeri prema vladaru vidi: DYJAKOWSKA, *Crimen laesae maiestatis*, 87-89.

¹⁸ SBRICCOLI, *Crimen Laesae Maiestatis*, 70-71, 162-164.

S druge strane odgovornost za zločin povrede veličanstva s vremenom se produbljuje i širila u raznim smjerovima, naprimjer tako da je obuhvatila puku namjeru bez izvršenja djela i uvela posljedice za članove obitelji.¹⁹ Još su značajni pravni pisci Bartolo da Sassoferrato u 14. i Angelo Gambiglioni u 15. stoljeću istaknuli da se u praksi smatra da to djelo čini i onaj tko zna za zavjeru protiv vladara i pobunu, a to ne otkrije.²⁰ Do trenutka kad su se hrvatski velikaši našli pred sudom određene tog zločina toliko je nabujalo da ga se moglo primijeniti na osobe koje su se na najrazličitije načine uključile u pobunu, kao i na čitavu skalu postupaka, sve do onih u sferi pokušaja, nakane i podrške.

Već i samo bujanje rasprava o zločinu povrede veličanstva u 16. i 17. stoljeću pokazuje koliko je to tada bila živa tema,²¹ koju su u prvi plan gurali „politički“ procesi korišteni u obračunu kraljevske vlasti s otporom velikaša na raznim stranama. Svoj doktrinalni vrhunac *crimen laesae maiestatis* dosegnuo je s Benediktom Carpzovim, koji se – prema običaju toga vremena – u svojem djelu pozivao na brojne talijanske autore ranijih generacija, koji su stoljećima u pravnoj doktrini postupno gradili i pročišćavali taj pravni koncept. Carpzov je svoj znameniti sudski priručnik, citiran često i u našem spisu,²² objavio 1638.²³ Prema Carpzovu, *crimen laesae maiestatis* osobito je teško djelo (*crimen gravissimum*) jer uključuje povredu Boga (*offensio Dei*), koji je izvor vladarske vlasti, ocuboještvo (budući da je vladar poput oca domovine), izdaju (*proditio*) i krivokletstvo (gaženje dane vjere).²⁴ Među specifičnostima za postupanje kod tog zločina ističe sumarno i neformalnije vođenje procesa (*summarie et de plano, sine strepitu et figura iudicii*), oslanjanje presude i odluke o torturi na niži dokazni standard, nezastarijevanje zločina, otpadanje privilegija od primjene torture te primjerenu smrtnu kaznu kao redovnu, uz oduzimanje imovine.²⁵

¹⁹ SBRICCOLI, *Crimen Laesae Maiestatis*, 262, 264-265, 268-297, 306-338. Odgovornost rodbine postojala je *in nuce* već u rimskom pravu; vidi: DYJAKOWSKA, *Crimen laesae Maiestatis*, 75-78.

²⁰ Bartolovo i Gambiglionijevo gledište u spisu se navode kako ih prenosi GIGANTE (br. 65, str. 225-226); v. i: SBRICCOLI, *Crimen Laesae Maiestatis*, 178-179.

²¹ SBRICCOLI, *Crimen Laesae Maiestatis*, 6.

²² *Kazneni postupak*, br. 64, str. 215, 223; br. 65, str. 225, 230; br. 75, str. 258; br. 76, str. 265; br. 77, str. 273, 281, 283; br. 79, str. 303.

²³ CARPZOV, *Practica nova imperialis Saxonica rerum criminalium*. Sbriccoli s pravom ističe kako su priručnici za sudove (*Practicae*) pisani za homogenizirane državne oblike 16. stoljeća, počeli zamjenjivati stariju formu rasprave (*Tractatus*). Mario SBRICCOLI, *Le droit à la Renaissance*, u: idem, *Storia del diritto penale e della giustizia. Scritti editi e inediti (1972-2007)*, Milano: Giuffrè editore, 2009, 244.

²⁴ CARPZOV, *Practica nova imperialis Saxonica rerum criminalium*, 254; SBRICCOLI, *Crimen Laesae Maiestatis*, 191.

²⁵ CARPZOV, *Practica nova imperialis Saxonica rerum criminalium*, 246-247.

U te se okvire uklapa i obračun sa Zrinskim i Frankopanom – ne samo postupak pred sudom nego i raniji akt proskripcije.²⁶ Kvalifikacija djela detaljno je predstavljena u optužnicama, u kojima se velikaši terete za „neizreciv i najopakiji zločin veleizdaje“, odnosno „veleizdaju i uvredu veličanstva“, i to čak više-struku.²⁷ Time je – tvrdilo se – iznevjerena prisega vjernosti, pogaženo prirodno pravo, napadnuta domovina čiji je otac vladar, pa i sam Bog, od kojega potječe svjetovna vlast – posve s osloncem na tadašnju doktrinu.²⁸

Dvojba kaznenog progona: proskripcija ili sudski postupak?

Već je prva Tajna konferencija od 20. ožujka 1670. spomenula da se za nevjeru „gubi glava“,²⁹ a izvrsno obaviješteni mletački poslanik na austrijskom dvoru dojavio je u domovinu: „razabire se da je stvar došla u stanje kada je teško postići nagodbu i pretpostavlja se da će biti nužan mač i proljevanje krvi.“³⁰ Dakle već se u rano proljeće 1670. naziralo da će vladar ići u krajnji obračun, a ne popuštati i tražiti kompromis, kako su se ufali hrvatski velikaši. Načelno promatrano, za obračun s velikašima, ustvari sa Zrinskim, koji je imao vodeću ulogu, vlasti su raspolagale s dva pravna instrumenta: moglo se povesti sudski postupak, a moglo se ići i „prečicom“ i primijeniti pravni institut proskripcije.

Proskripcija je akt koji se izricao nakon što bi se osumnjičenika pozvalo da se opravda zbog zločina pobune i povrede veličanstva (*crimen rebellionis et laesae maiestatis*) koji mu se stavljao na teret, a on bi se na to oglušio. Budući da se, prema pravnoj predmnjevi, time sam očitovao kao pobunjenik (*notorischer Reichsrebell*), moglo se bez provođenja ikakva drugog dokazivanja izreći deklaratornu osudu, koja je smjesta postajala ovršna i koja je djelovala retroaktivno. Proskribirani je njome stavljan „izvan zakona“, tj. prijetnjom kaznama nasilno su se presijecali svi njegovi društveni kontakti i uskraćivala mu se zaštita pravnog poretka, tako da ga se moglo nekažnjeno ubiti, a njegovu imovinu plijeniti. Institut se načelno trebalo primjenjivati samo u izuzetnim okolnostima, kada se sudište redovite nadležnosti nije moglo okupiti i djelovati, no u praksi se taj uvjet ekstenzivno tumačilo.³¹

²⁶ V. niže.

²⁷ *Kazneni postupak*, br. 64, str. 223.

²⁸ *Kazneni postupak*, br. 64, str. 215; br. 65, str. 225, s pozivom na doktrinu.

²⁹ *Kazneni postupak*, br. 14, str. 89.

³⁰ RAČKI, *Acta*, br. 178, str. 126.

³¹ Christoph KAMPMANN, *Reichsrebellion und kaiserliche Acht. Politische Straffjustiz im Dreißigjährigen Krieg un das Verfahren gegen Wallenstein 1634*, Münster: Aschendorff, 1992., 32-40.

S korijenima u rimskoj povijesti još iz vremena Suline diktature institut proskripcije primjenjivao se i u srednjovjekovnoj Europi. Od kraja 16. stoljeća i doktrina mu je posvećivala posebnu pozornost, a među autorima koji su pisali o toj temi bili su Andreas Gaill i Joachim Mynsinger, obojica više puta citirani (premda za druga pitanja) u spisu sa suđenja Zrinskom i Frankopanu.³² Taj se institut osobito razvio u praksi Svetoga Rimskog Carstva (*proscriptio, Reichsacht*), a i Leopoldov ga je djed, Ferdinand II. Habsburški, primjenjivao ili pokušao primijeniti u obračunima s češkim pobunjenicima i protivnicima u vrijeme Tridesetgodišnjeg rata. U mišljenju Tajne konferencije od 20. ožujka 1670. citira se izraz o „papiru koji ima snagu mača“, koji je aludirao upravo na neprovedenu Ferdinandovu namjeru da 1619. proskripciju izrekne protiv Fridrika V., falačkog izbornog kneza i svojega političkog suparnika u borbi za češko prijestolje,³³ a proskripciju je isti vladar iskoristio i za uspješni obračun s češkim velikašem Albrechtom von Wallensteinom 1634.³⁴

U te se obrise posve uklapa koncept carskog proglašenja od 29. ožujka 1670., kojime se Zrinskomu oduzima banska čast i sve povlastice uz obrazloženje da je na više načina počinio *crimen laesae maiestatis* i *perduellio*, odnosno bio nevjeran svojem vladaru. Budući da je to, kako se kaže, notorno (*hoc crimen esse notorium*), a prilike ne dozvoljavaju odgodu i sazivanje sabora na kojemu bi se poveo redoviti postupak, proglašava ga se za krivca nevjere, povrede veličanstva i izdaje, oduzimaju mu se sve službe i izdaje se ucjena na njegovu glavu, a njegovim se podanicima i vazalima zabranjuje da mu pružaju odanu pomoć, pod prijetnjom da će i sami potpasti pod kaznu zbog nevjere i zločina povrede veličanstva.³⁵ Posljedično, svu je imovinu Zrinskog trebalo oduzeti i predati Kraljevskoj komori.³⁶ Sadržaj je obilat začinjen retorikom o „suzbijanju nepravde i ratne opasnosti“

³² *Kazneni postupak*, br. 75, str. 252, 258; br. 77, str. 282; br. 81, str. 326.

³³ Isti se izraz „ferri vim ista papyrus habet“ spominje u suvremenom opisu toga slučaja iz 1619. Usp. RAČKI, *Acta*, br. 130, str. 89; *Kazneni postupak*, br. 14, str. 91, bilj. 94 (autorica bilješke: Maja Matasović); za kontekst vidi: Robert BIRELEY, *Ferdinand II, Counter-Reformation Emperor, 1578-1637*, New York: Cambridge University Press, 2014., 110; KAMPMANN, *Reichsrebellion und kaiserliche Acht*, 47-70.

³⁴ U Wallensteinovu slučaju pravni su savjetnici tumačili da proces nije potreban jer je djelo notorno (manifestno). Ilya MIECK, *L'assassinat de Wallenstein (1634)*, u: *Complots et conjurations dans l'Europe moderne* (Yves-Marie Bercé i Elena Fasano Guarini ur.), Rome: École Française de Rome, 1996., 521-525, 530; KAMPMANN, *Reichsrebellion und kaiserliche Acht*, 102-172; HELD, *Pravni okvir oduzimanja imovine*, 253.

³⁵ RAČKI, *Acta*, br. 171a-d, str. 115-119; *Kazneni postupak*, br. 21-23, str. 104-109. Sam Zrinski naknadno spominje „in publica regni diaeta pro infami, pro rebelli, tanquam proditor patriae sum proclamatus“ (RAČKI, *Acta*, br. 550, str. 354).

³⁶ O konfiskaciji u postupanjima protiv Zrinskog i Frankopana detaljno: HELD, *Pravni okvir oduzimanja imovine*, 239-262.

te „spasu naroda kao vrhovnom zakonu“.³⁷ Proskripcija je izrađena u nekoliko varijanata usmjerenih različitim adresatima, a po terminologiji posebno je zanimljiva ona na hrvatskom upućena časnicima u hrvatskoj i slavonskoj Krajini, u kojoj se Zrinski označava kao „nevernik i puntar“, a to „tak je znano i očivesto, da se z nikakovim zpričavenjem zakriti nemore“ i stoga je opravdano da bude „proskribovan i bantisan“.³⁸

Carski proglas s proskripcijom dozvolio je naglu konfiskaciju imovine i stisnuo obruč oko Zrinskog i Frankopana.³⁹ U travnju se Frankopan tužio da su proskripcijom osuđeni i ozloglašeni bez saslušanja.⁴⁰ U pismu vladaru od 5. rujna 1670. Zrinski se poziva na dano mu obećanje da ga „neće proglasiti pobunjenikom i nevjernikom... ako se na vrijeme pokorim“ i da će sačuvati život, položaj i imovinu.⁴¹ Zrinski je podneskom od 5. rujna 1670. obrazlagao, između ostaloga, da je takav postupak prema njemu nezakonit, odnosno protivan zakonima i pravima Kraljevstva, koje je kralj potvrdio, a koji u svakom slučaju predviđaju sudski postupak s pravom na obranu. Iznosi i to da nema mjesta primjeni zakona drugih pokrajina ni carskih zakona (tj. prava Svetoga Rimskog Carstva).⁴² Međutim, na taj se način nije moglo obesnažiti proskripciju, koja je zamišljena kao izuzetna mjera za izvanredne okolnosti i koja je, suprotno tvrdnjama Zrinskoga, ušla u praksu Kraljevine Ugarske te Kraljevine Hrvatske i Slavonije još u kasnome srednjem vijeku.⁴³ Izdavanjem proskripcije u njegovu slučaju kraljevska je vlast ustvari posegnula za već ustaljenim pravnim instrumentom s nizom precedenata i na našem području.

Institut proskripcije baca ponešto drugačije svjetlo od uobičajenog i na rana obraćanja Zrinskog i Frankopana vladaru s molbom za milost. Naime iz ranije prakse znamo da se proskripciju ukidalo samo ako bi se proskribirani odazvali i „očistili“ od optužbi koje su ih teretile.⁴⁴ Dakle obraćanje vladaru s opravdanjem

³⁷ *Kazneni postupak*, br. 22, str. 105; br. 23, str. 108.

³⁸ RAČKI, *Acta*, br. 171d, str. 118-119; *Kazneni postupak*, br. 24, str. 108-109.

³⁹ Kako se daje zaključiti iz regesta koji donosi Rački (*Acta*, br. 270, str. 169-170) i drugih dokumenata, po svoj je prilici postojao analogni akt protiv Frankopana koji u sudskom spisu nije sačuvan.

⁴⁰ *Kazneni postupak*, br. 40, str. 147.

⁴¹ *Kazneni postupak*, br. 59, str. 199. Zrinski ovdje Lobkowiczevo pismo tumači prema svojim nadanjima i očekivanjima, a ne prema stvarnom sadržaju jer mu je Lobkowicz obećao samo da će ga zagovarati pred vladarom; usp. br. 26, str. 111.

⁴² RAČKI, *Acta*, br. 519, str. 335; *Kazneni postupak*, br. 59, str. 202.

⁴³ O primjeni tog instituta u kasnosrednjovjekovnoj Slavoniji izlagala sam na znanstvenom skupu *Škrinja povlastica: povijesno-filološke refleksije*, održanome u Zagrebu u prosincu 2024., a pisana će verzija biti objavljena u zborniku radova.

⁴⁴ Primjerice *Codex diplomaticus comitum de Blagay / A Blagay-Család oklevéltára*, prir. Lajos THALLÓCY i Samu BARABÁS, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1897., br. 205, str. 388-394; Tamás

i molbom za milost ne treba smještati u domenu pukih emotivnih transakcija, nego u okvire racionalnoga i očekivanoga pravnog postupanja.

Proskripcija je dala pogodan pravni okvir za ranu pljenidbu imovine.⁴⁵ Dvor i njegovi savjetnici nisu je ni kasnije izrijeckom ukinuli, no taj je put postao sporredan, jer je pala odluka da se slučaj ipak okonča sudskim postupkom.⁴⁶

Utjecaj koncepta povrede veličanstva na prijepore o nadležnosti

U postupcima protiv Zrinskog i Frankopana bila je sporna nadležnost Delegiranog suda. Za nit koju pratimo nije relevantno procesno pitanje može li upuštanje u raspravu prekludirati prigovor nenadležnosti.⁴⁷ Stoga ga ostavljam po strani, a osvrnut ću se na prigovore o sudbenosti na koje utječe koncept zločina povrede veličanstva: na plemićku povlasticu da im sudi njihov stalež i na ovlast Delegiranog suda da sudi u kraljevo ime.⁴⁸

Već u lipnju 1670., dok su tekla preliminarna ispitivanja Zrinskog, buknuo je nezadovoljstvo ugarskih plemića koji su isticali da velikašu smije suditi samo opći sabor,⁴⁹ a takvi su se prigovori zbog kršenja temeljnih zakona kraljevstva čuli i tijekom jeseni iste godine.⁵⁰ Unatoč tomu Delegirani sud uspostavljen je 20. rujna.⁵¹ Tajna konferencija bila je svjesna napetosti i otpora koje taj potez može izazvati, pa je osnivanje Delegiranog suda branila argumentom da bi redoviti sudovi bili neefikasni (čitaj: teško bi bilo kontrolirati ishod), a da se opreznim određenjem sastava Delegiranog suda može ublažiti naknadno nezadovoljstvo Ugarskog sabora.⁵² S pozivom na zakone Ugarskoga Kraljevstva iz 15. stoljeća i Tripartit, obrana Zrinskoga pokušala je u podnesku iz ožujka 1671. osporiti nadležnost Delegiranog suda navodeći da „domovinska prava“ i ugarski zakoni predviđaju da onomu tko je optužen za veleizdaju ili zločin povrede veličanstva sude kralj osobno i odabrani domaći plemići, a ne stranci.⁵³ Frankopan se u

PÁLOSFALVI, *The Noble Elite in the County of Körös (Križevci) 1400-1526*, Budapest: Magyar Történelmi Emlékek, 2014., 108-109, 284.

⁴⁵ O tome detaljnije: HELD, Pravni okvir oduzimanja imovine, 239-262.

⁴⁶ *Kazneni postupak*, br. 60, str. 205-206; br. 64, str. 214; br. 65, str. 224; HELD, Pravni okvir oduzimanja imovine, 256-257.

⁴⁷ *Kazneni postupak*, br. 82, str. 332.

⁴⁸ Neka je od njih razmotrio i DAMAŠKA, Tijek postupka protiv Zrinskog i Frankopana, 43-45; u svojem tekstu ne ponavljam ondje iznesene argumente.

⁴⁹ RAČKI, *Acta*, br. 460, str. 301.

⁵⁰ RAČKI, *Acta*, br. 545, str. 353.

⁵¹ *Kazneni postupak*, br. 61, str. 206-207.

⁵² *Kazneni postupak*, br. 63, str. 211-213; pogotovo bilj. 709, str. 213-214.

⁵³ *Kazneni postupak*, br. 79, str. 304-305.

odgovoru na optužnicu i odgovoru na tužiteljevu repliku pozvao na povlasticu svoje obitelji da im sudi samo kralj, a – dosljedno tomu – tim se svojim podnescima obraćao izravno kralju ignorirajući Delegirani sud.⁵⁴

Osim iz imena, izvedena narav i ovlast Delegiranog suda jasno se vide iz odluke kojom je imenovan, a kojom se određuje da ishod postupka ne smije objaviti, nego ga, s pratećim argumentima, podastrijeti vladaru koji će donijeti konačnu odluku.⁵⁵ I sam je Delegirani sud u prijedlogu presude protiv Frankopana svoju ovlast za suđenje nepobitno izveo iz prijenosa izvornoga kraljevskog prava ujedno jasno zauzevši gledište da kod zločina povrede veličanstva svi privilegiji otpadaju.⁵⁶ I Tajna je konferencija u svojem konačnom mišljenju i prijedlogu kazne od 21. travnja 1671. podržala sastav, ovlasti i djelovanja Delegiranoga suda pozvavši se na presedan delegiranog suda koji je uspostavio Ferdinand II. za obračun s češkim velikašem J. Wallensteinom 1634.⁵⁷

Takvo je viđenje bilo posve suglasno s europskim trendovima. Naime još se u 14. stoljeću diljem Europe počela intenzivnije graditi teorija da kralju i kraljevskim sudovima pripada isključiva nadležnost u onoj domeni u kojoj on svojim dostojanstvom i ovlastima čuva mir i javni poredak. Stoga se jurisdikcija vladara i njegovih sudova određivala *ratione delicti*, a otpadali su eventualni imuniteti pojedinca, čak i onaj za pripadnike klera.⁵⁸ Time je postupno došlo do slabljenja staroga načela po kojemu velikaši uživaju povlasticu da im sude pripadnici njihova staleža, te su se – posebno u Francuskoj – definirali predmeti koji su „cas royaux“, tj. u kojima je sudbenost pridržana kralju.⁵⁹ Politički teoretičari 17. stoljeća navode jedino da nije zgodno da kralj sam sudi u svojoj stvari, nego to treba prepustiti svojim pomoćnicima, tj. preporučuje se uspostava delegiranih sudova, kakav će suditi i našim velikašima.⁶⁰ U praksi europskih zemalja bilo je sasvim uobičajeno formiranje takvih posebnih sudova, kao što je bio onaj 1618. u

⁵⁴ *Kazneni postupak*, br. 75, str. 250; br. 78, str. 286.

⁵⁵ *Kazneni postupak*, br. 61, str. 206.

⁵⁶ *Kazneni postupak*, br. 81, str. 325.

⁵⁷ *Kazneni postupak*, br. 83, str. 346. O Wallensteinovoj pobuni vidi još: MIECK, *L'assassinat de Wallenstein* (1634), 532-533. Ustvari, takav je Delegirani sud Ferdinand II. Habsburški, Leopoldov djed, uspostavio već za suđenje češkim pobunjenicima 1621. slijedeći savjet da nije zgodno da sam predsjedava sudom. Vidi: BIRELEY, *Ferdinand II*, 118-120.

⁵⁸ SBRICCOLI, *Crimen Laesae Maiestatis*, 228, 231-232; *Kazneni postupak*, br. 63, bilj. 709, str. 213.

⁵⁹ SBRICCOLI, *Crimen Laesae Maiestatis*, 64-66

⁶⁰ Lodovico SETTALA, *Dalla ragion di Stato libri sette*, Milano: Gio. Battista Bidelli, 1627., 39; citirano prema: Gianfranco BORELLI, *La necessità della congiura nelle scritture italiane della ragion di Stato*, u: *Complots et conjurations dans l'Europe moderne* (Yves-Marie Bercé i Elena Fasano Guerini ur.), Roma: École Française de Rome, 1996., 86.

Holandiji za suđenje Van Oldenbarneveltu,⁶¹ za suđenje atentatoru na Luja XV. u Francuskoj, za suzbijanje pobuna u Aachenu i Frankfurtu itd.⁶²

Pravni koncepti i uloga doktrine u raspravi

Tijekom 1670. politika Dvora prema Zrinskom i Frankopanu bila je u sivoj zoni, u kojoj još nisu bile podignute optužnice, ali su se poduzimale određene radnje oko prikupljanja činjenica i brušenja procesne politike. No bez jasno-ga formalnog okvira razmimoilazila su se gledišta i očekivanja: je li to još bio „rep“ postupka iniciranog proskripcijom ili se prešlo na opću istragu? Velikaši su, čini se, još neko vrijeme smatrali da činjenice koje ističu za opravdanje i o kojima ih ispituju služe tomu da se ukine proskripcija („Čak i da sam bio krivac svemu“, piše Zrinski 27. lipnja, „došao sam njegovu Veličanstvu, svojemu milostivu vladaru i pokorio se zapovijedima zato da izbjegnem naziv izdajice i pobunjenika...“)⁶³ tek postupno shvaćajući da opseg i oštrina ispitivanja idu ipak u drugome, samostalnom smjeru.⁶⁴ Tajna je konferencija međutim još u travnju 1670. imala pred očima pripremu procesa koji će biti vrlo kratak jer će ga se moći temeljiti na priznanjima optuženika.⁶⁵ Konačno se ipak razvio puni proces u kojem su izvedeni različiti dokazi i u kojem je ispitano znatno više činjeničnih i pravnih pitanja.⁶⁶

U prvi se mah Zrinski pokušavao braniti sam osvrćući se na optužbe vlastitim riječima, u slobodnoj formi,⁶⁷ što je tužitelj prikazao kao smicalicu i „puštanje

⁶¹ Rudolf DEKKER, *Complots dans la République des Provinces-Unies au XVII^e siècle*, u: *Complots et conjurations dans l'Europe moderne* (Yves-Marie Bercé i Elena Fasano Guerini ur.), Roma: École Française de Rome, 1996., 581.

⁶² Karl HÄRTER, *Political crime in early modern Europe. Assassination, legal responses and popular print media*, *European Journal of Criminology* 11/2, 2014., 151.

⁶³ *Kazneni postupak*, br. 52, str. 179, RAČKI, *Acta*, br. 456, str. 299: „obedivi jussis ut perduellis et rebellis nomen fugiam“; na istoj liniji i u *Kazneni postupak*, br. 55, str. 187: „Neque spero me pro rebelli adiudicari, cum sponte obedivi“.

⁶⁴ *Kazneni postupak*, br. 53, str. 183; br. 54, str. 183-184.

⁶⁵ *Kazneni postupak*, br. 38, str. 133-135.

⁶⁶ Pitanje trenutka pokretanja postupka razmatra Mirjan Damaška nudeći zaključak da su sve radnje do početka lipnja 1670. potpadale pod opću istragu, a od tog razdoblja nadalje pod posebnu istragu (DAMAŠKA, *Tijek postupka protiv Zrinskog i Frankopana*, 39-42). Osobno mislim da je autor na krivom tragu i da nema dokaza da bi postupak bio inspiriran *Ferdinandeom*, koja je tako dijelila procesne stadije. Po mojem mišljenju, uočava se, doduše, razlika između šireg i neformalnijeg prikupljanja dokaza u prvom razdoblju i fokusiranosti na dokazivanje krivnje u formalnom postupku pred sudom u drugom, no razdjelnicu čine optužnice iz studenoga 1670.

⁶⁷ *Kazneni postupak*, br. 47, str. 164-168; br. 50, str. 177; br. 51, str. 178-179; br. 52, str. 179-180; br. 54, str. 183-184; br. 55, str. 184-187; br. 56, str. 187-188; br. 59, str. 194-205; br. 70, str. 235; br. 71, str. 236-239; br. 72, str. 240-247.

magle“.⁶⁸ Naknadno je ipak odlučio prihvatiti stručnu pravničku pomoć dodijeljenog mu branitelja.⁶⁹ Pečat njegovoj obrani dao je mladi i neiskusni pravnik dr. Adam Ignaz Strell,⁷⁰ a Frankopanu je dodijeljen Johann Eillers.⁷¹

Nakon što je i obrana došla u profesionalne ruke optuženici više nisu tijesno kontrolirali argumentaciju koju će njihovi branitelji iznositi. Bilo bi pretjerano tvrditi da oni nisu znali i pratili što se u njihovo ime piše, jer su očito i sami nudili argumente, kao što su zasluge predaka, ali ego-forma u obraćanju sudu ne bi trebala zavesti suvremenog čitatelja da pomisli da čuje „glasove optuženika“. Premda i u zadnjim podnescima povremeno znaju prodrijeti iskrene riječi samih optuženika i vapaji nad sudbinom, kao kada Frankopan zdvojan iznosi: „Milosrdni Bože! Kako bih između hvat do dva debelih zidina, lišen svakog ljudskog društva, imao mogućnost dokazivanja?“⁷² razmjena podnesaka optužbe i obrane sve je više sličila na pravnu bitku koja je samim optuženicima klizila iz ruku. Jasno se vidi da obranu postavljaju profesionalni branitelji, koji se oslanjaju na doktrinalna djela i iz njih crpu argumente koji bi mogli ići u prilog njihovim branjenicima.⁷³ Naprimjer oba odvjetnika u obrani naširoko eksploatiraju argument da je onaj drugi bio „smrtni neprijatelj“ ne bi li postigao da ga, sukladno stavovima doktrine, isključe kao svjedoka optužbe.⁷⁴

U početnim stadijima postupka fokus je bio na prikupljanju i ispitivanju raznih činjenica poširoko vezanih uz „urotu“ i ulogu pojedinaca u njoj. Nakon što su se optužba i obrana razvile kao diskusija profesionalnih pravnika, pravna pitanja dolaze u prvi plan i citati iz pravnih djela postaju sve obilniji. Čak i za vrijeme trajanja postupka pravni zastupnici i dalje proučavaju literaturu, jer za neke već iznesene tvrdnje iznose nove potkrjepe doktrine. Tako naprimjer tužitelj dodaje Mynsingerovo mišljenje ranije iznesenom gledištu Brunnemanna, Menochija i Gabrielija da postoji dužnost dojava djela i onda kada ga se ne može dokazati.⁷⁵ Ili,

⁶⁸ *Kazneni postupak*, br. 76, str. 264-265.

⁶⁹ *Kazneni postupak*, br. 79, str. 300-324.

⁷⁰ *Kazneni postupak*, br. 74, str. 248. Upisao je studij 1664., a 1666.-67. još je bio student. Vidi: Universität Wien, Universitätsarchiv, AT-UAW, J Alt 1.5.16 (<https://scopeq.cc.univie.ac.at/Query/detail.aspx?ID=372640>; posljednji pristup 12. siječnja 2025.).

⁷¹ *Kazneni postupak*, br. 73, str. 247.

⁷² *Kazneni postupak*, br. 78, str. 297.

⁷³ Ponešto drugačije poglede na doktrinu i vještinu branitelja iznosi DAMAŠKA, Tijek postupka protiv Zrinskog i Frankopana, 52.

⁷⁴ *Kazneni postupak*, br. 78, str. 296; br. 79, str. 314. Istini za volju, Zrinski je još prije podizanja optužnice Frankopana prikazao kao neprijatelja (br. 55, str. 186; o mogućim motivima vidi DAMAŠKA, *V oblačnih dnevih, v urah nesričnih*, 29-30).

⁷⁵ *Kazneni postupak*, br. 81, str. 326, bilj. 1435.

stavu da je za odgovornost dovoljan pokušaj, što je dotada potkrijepio navodima Pereza, von Gaila i Gigantea, tužitelj naknadno, u završnom prijedlogu, dodaje i uputu na Treutlera.⁷⁶ Ponekad dolazi i do diskusija obojenih profesionalnim taštinama, kao kad Frankopanov branitelj ismjehuje tužitelja da „uvodi nove *glose* i želi tumačiti Gigantea na određen način; s obzirom da pak njegove *glose* nisu ni akurzijevske niti su autentične, ne zahtijevaju daljnji odgovor“⁷⁷.

U toj je pravničkoj argumentaciji uputa na zakonodavstvo marginalna, prisutna takoreći u tragovima.⁷⁸ Srednjovjekovni i ranonovovjekovni pravni sustavi i inače su se u vrlo, vrlo malom udjelu oslanjali na propise, koji su ustvari vrijedili koliko ih je pravna praksa u nekom trenutku održavala i podržavala. Stoga primjenu propisa povjesničar mora utvrditi iz procesnih izvora ne pretpostavljajući njegovu primjenu, pogotovo ako nije citiran.⁷⁹ Sav je drugi normativni prostor bio ispunjen običajnim pravom koje je uživalo institucionalnu zaštitu, ili – češće – gusto bio nabijen doktrinom, koja je perpetuirala, modificirala, brusila, nadograđivala stavove o mnogim pravnim pitanjima.⁸⁰

Na toj su doktrini bili školovani apsolutno svi pravnici diljem Europe i oni, kada djeluju kao tužitelji, branitelji ili suci, upravo u doktrini traže i nalaze odgovore na pitanja koja se pred njih postavljaju.⁸¹ Zato se debata – kao što je vidljivo i iz procesa Zrinskomu i Frankopanu – vodi uz pomoć pozivanja na mišljenja iz literature.⁸² Argumentacija se polaže na ono što su znameniti pravni pisci (*auctoritates*) izvodili iz rimskog prava i starijih autora, dalje razradili u svojem

⁷⁶ *Kazneni postupak*, br. 81, str. 329, bilj. 1663.

⁷⁷ *Kazneni postupak*, br. 78, str. 296.

⁷⁸ Primjerice optužnice pozivaju Delegirani sud da utvrdi sadržaj „pisanih općih zakona i ostalih propisa i uredaba koji su od pomoći“ (*Kazneni postupak*, br. 64, str. 223 i br. 65, str. 230). U odgovoru na repliku Petar Zrinski poziva se na propise relevantne za nadležnost u suđenju plemiću (br. 79, str. 304-305).

⁷⁹ Suprotno smatra DAMAŠKA, Tijek postupka protiv Zrinskog i Frankopana, 37-38.

⁸⁰ O prednosti doktrine pred propisima u sferi kaznenog prava i procesa vidi: Mario SBRICCOLI, *Giustizia criminale*, u: idem, *Storia del diritto penale e della giustizia. Scritti editi e inediti (1972-2007)*, Milano: Giuffrè editore, 2009., 9-10, 13-17.

⁸¹ Ponekad se u starijoj literaturi spominjalo da je pravno mišljenje traženo od nekih njemačkih sveučilišta, kao što predviđa naprimjer Carolina, no o tome u spisu nema traga. Vidi Karl TOIFEL, *Die Türken vor Wien im Jahre 1683*. Prag-Leipzig: F. Tempsky – G. Freytag, 1883., 79; suprotno Adam WOLF, *Fürst Wenzel Lobkowitz, Erster geheimer Rath Kaiser Leopolds (1609-1677)*, Wien: Braumüller, 1869., 313. Za Carolinu, uz ostalu opsežnu literaturu, posebno vidi: Mario SBRICCOLI, *L'inquisizione come apparato giuridico nella storia della giustizia criminale*, u: idem, *Storia del diritto penale e della giustizia. Scritti editi e inediti (1972-2007)*, Milano: Giuffrè editore, 2009., 149-151.

⁸² Tako je primjerice bilo i poljskoj ranonovovjekovnoj praksi (v. primjere u: DYJAKOWSKA, *Crimen laesae Maiestatis*, 223, 225, 229) i pri suđenju za Tolminski ustanak 1713. (vidi: Dragica ČEČ, 'Priznal je, da je s helebardo in žvižganjem vodil upornike proti Gorici'. O povezavi crimen laesae maiestatis z uopori in pomenu kaznovanja upornikov v tolminskem puntu 1713, *Zgodovina za vse* 20/2, 2013., 52).

djelu i u tome domišljenom obliku prenosili dalje. Sbriccoli to nasljeđe pregnantno naziva „kolektivni pravnik“.⁸³ U doktrini se u dugom trajanju pravno znanje iskristaliziralo u stavove koji su dominantni, ako možda i nisu monolitni. Budući da se pravno znanje doživljavalo kao jedna cjelina, u argumentaciji nije bilo relevantno što je iz kojeg razdoblja niti se gledalo na povijesni kontekst, tako da će se – kao i u tome spisu – naći bok uz bok rimski izvori i relativno recentna mišljenja velikoga njemačkog pravnika Benedikta Carpzova, stara tek nekoliko desetljeća.

Pri čitanju toga procesnog spisa potvrđuje se uobičajeni dojam da se gotovo svako gledište i optužbe i obrane moglo poduprijeti nekim velikim imenom i nečijim autoritetom. Doktrina je, dakako, u nekim pitanjima uniformna, ali u mnogima i nije. Ona je podatna, razvija se i mijenja i u tome je njezina snaga, osim u činjenici što je očuvala impresivno jaku pravnu tradiciju koja seže od rimskog prava. No njezina sposobnost gradnje i dograđivanja istovremeno je idealna podloga za „uvezivanje“ u sustav pojedinih opasnih pravnih koncepata, kao što je u krajnjoj liniji i zločin povrede veličanstva, a koji u nekom trenutku postaju idealni instrument za političke obračune posve u rukama vlasti.⁸⁴ Stoga se ta podatnost počinje odbacivati u 18., a osobito u 19. stoljeću, kada pravna sigurnost postaje jedna od najviših vrijednosti moderne države, a zaštita prirodnih, kasnije i građanskih i ljudskih prava, postaje jedan od njezinih postulata.⁸⁵ No u vrijeme suđenja Zrinskom i Frankopanu to je još daleka budućnost.

Zločin povrede veličanstva i pravna pitanja o odgovornosti

Kao što smo naznačili, pravna argumentacija iznesena u postupku nadahnjivala se doktrinom, od nje preuzimala tumačenja i pozivala se na nju kao na najvažniji pravni izvor.

Osim na utvrđivanje činjenica, optužba i obrana bile su fokusirane na nekoliko skupina pravnih pitanja. Jedna je bila ona o dokazima na teret optuženika. Nasuprot obrani, optužba je tvrdila da je Zrinski u svojim prvim iskazima priznao djelo, što bi bio dovoljan dokaz za osudu, čak i protiv Frankopana kao njegova mogućeg sudionika.⁸⁶ Frankopanova obrana pokušala se pozvati i na presumpciju nevinosti kod nedovoljnih dokaza,⁸⁷ no tu je liniju argumentacije optužba vrlo efikasno prepriječila pozivom na doktrinu o tome da se kod zločina

⁸³ SBRICCOLI, *Crimen Laesae Maiestatis*, 39.

⁸⁴ HÄRTER, *Political crime in early modern Europe*, 151.

⁸⁵ SBRICCOLI, *Giustizia criminale*, 27-29.

⁸⁶ *Kazneni postupak*, br. 77, str. 281.

⁸⁷ *Kazneni postupak*, br. 75, str. 251.

povrede veličanstva u ime efikasnosti smije prihvatiti slabiji dokazni standard (svjedočenje jednog svjedoka, pa i sudionika, izvansudsko priznanje).⁸⁸ Druga skupina pitanja bila je vezana uz koncept pokušaja i dobrovoljnog odustanka: obrana se pozivala na doktrinu „udaljenog čina“, koja oslobađa odgovornosti onoga koji odustane znatno prije izvršenja,⁸⁹ no optužba je tvrdila da odustanak u tom slučaju ne vrijedi jer je pokajanje stiglo tek u trenutku očaja i bezizlaznosti, a da je izvršenje spriječeno tek Božjom milošću, a ne voljom optuženika.⁹⁰ Treće pravno pitanje bilo je može li se Frankopana osuditi zbog pukoga znanja za tuđu namjeru i propusta da to prijavi: na nj je doktrina odgovarala potvrdno i tražila da se takav sudionik kazni kao da je i sam glavni krivac.⁹¹ U prijedlogu presude protiv Zrinskog završno su još jednom u dvadesetak točaka precizno pobrojena i opisana ponašanja koja se uklapaju u opis zločina povrede veličanstva.⁹² Naposljetku, premda je koncept zločina povrede veličanstva predviđao izricanje „otežane“ smrtne kazne, kako se ističe još u optužnicama s pozivom na Brunnemana i Carpzova,⁹³ na kraju je izrečeno pomilovanje za odsijecanje ruke, a druge sramotne kazne otpale su već do donošenja presude.

Kao što se vidi, od polaganja činjenica na tu rešetku pitanja zavisili su zaključci o krivnji, ishodu postupka i kazni, a na većinu gledišta presudno je utjecala doktrina o *crimen laesae maiestatis*, koja je mijenjala uobičajeni pristup pitanjima krivnje i odgovornosti. Drugim riječima, da djelo nije bilo tako definirano, odgovori bi bili posve drugačiji.

Čak ni onda kada se neka rješenja u postupku mogu učiniti forsiranjem volje vladara mimo prava, ti postupci ustvari ne iskaču iz onoga što je pravo toga vremena smatralo prihvatljivim. Budući da je pravna doktrina svugdje u Europi u to vrijeme glavni pravni izvor, ona je kroz stavove destilirane u konceptu *crimen laesae maiestatis* dala pečat i tim suđenjima. Bez obzira na to što se može žaliti osuđenike, smatrati da je obračun s njima bio okrutan i tugovati nad strašnom sudbinom dviju prevažnih velikaških obitelji, pogrešno bi bilo misliti da je režim improvizirao i nasumce gazio pravne okvire. Taj postupak u pravnom smislu nije, nažalost, ništa izuzetno, nego se s nebitnim odstupanjima uklapa u model koji je bio primjenjivan i drugdje u obračunu središnje vlasti s

⁸⁸ *Kazneni postupak*, br. 81, str. 331; br. 82, str. 343.

⁸⁹ Primjerice, *Kazneni postupak*, br. 79, str. 318-319.

⁹⁰ *Kazneni postupak*, br. 82, str. 343.

⁹¹ *Kazneni postupak*, passim, osobito br. 65, str. 225-226, 229-230; br. 75, str. 251-253; br. 77, str. 273-277, 282; br. 78, str. 292-293; br. 79, str. 300-324; br. 81, str. 325-331.

⁹² *Kazneni postupak*, br. 82, str. 333-336.

⁹³ *Kazneni postupak*, br. 64, str. 223; br. 65, str. 230.

težnjama velikaša. Pravni koncept zločina povrede veličanstva ima iz našega kuta gledišta neprihvatljivu sposobnost da uklanja uobičajene pravne standarde (naprimjer u dokazivanju),⁹⁴ no to je ipak bio *pravni* koncept koji je podržavala tadašnja doktrina, koja je bila dominantni pravni izvor.

Zaključni naglasci

Na temelju spisa primjećuje se kako su se oni koji su odlučivali o sudbini Zrinskog i Frankopana neprestano kolebali između dvaju načela.⁹⁵ S jedne su se strane presude i njihovo izvršenje činili odličnom prilikom za iskazivanje snage i trijumfa carske vlasti u obračunu s onima koji je ugrožavaju, pod *mottom* stavljenim u naslov ovoga rada: „Neka najljepši miris u državi bude vonj leša pobunjenika“ (*optimus odor in republica sit cadaver rebellis*).⁹⁶ U nacrtu presude spominju se čak razni simbolični instrumenti koje je država namislila izvaditi iz svoje komunikacijske „kutije za alat“: glavu Zrinskoga trebalo je nabiti na kolac na granici u Međimurju, na grob je trebalo postaviti sramotni epitaf,⁹⁷ a osuđennicima je trebala biti odsječena desnica koja se dignula na vladara.⁹⁸ Međutim, od spomenutih se zornih kazni odustalo, a sramotno odsijecanje ruke bilo je u zadnji čas oprašteno,⁹⁹ možda zbog bojazni da se ne izazovu zgražanje, nemiri i kult mučeništva. Umjesto toga odlučeno je da se tijela mogu pokopati „u tišini bez ikakve raskoši i pompe“.¹⁰⁰ Na kraju je za *damnatio memoriae* poslužila kampanja kroz pamflete, koja je bila pomno pripremljena i nedvojbeno je imala znatan odjek pokazavši da je država shvatila puni potencijal tiskane riječi.¹⁰¹

S druge strane, kako se kraljevska vlast stabilizirala, tako je mogla pokazati i pokoji tračak prijetvornog milosrđa, pa je 1675. Leopold na inicijativu biskupa

⁹⁴ O sumarnosti postupka i odstupanju od uobičajenih standarada vidi također: DAMAŠKA, Tijek postupka protiv Zrinskog i Frankopana, 38; HELD, Pravni okvir oduzimanja imovine, 252 i ondje cit. literatura.

⁹⁵ O dvojakom licu pravde sjajno je pisao Mirjan DAMAŠKA, *Lica pravosuđa i državna vlast. Usporedni prikaz pravosudnih sustava*, Zagreb: NZ Globus, 2008.

⁹⁶ RAČKI, *Acta*, br. 262, str. 165; *Kazneni postupak*, br. 34, str. 120; br. 84, str. 353. Zanimljiva je paralela s primjedbom mletačkog izaslanika o Zrinsko-frankopanskoj uroti kao gangreni zbog koje država trune (citirano prema: Rački, *Acta*, VI).

⁹⁷ *Kazneni postupak*, br. 82, str. 344, bilj. 1570. Epitaf je sastavio Abele, tajnik Tajne konferencije.

⁹⁸ *Kazneni postupak*, br. 83, str. 345.

⁹⁹ *Kazneni postupak*, br. 85, str. 356; br. 86, str. 358.

¹⁰⁰ *Kazneni postupak*, br. 83, str. 348.

¹⁰¹ Već 1671. tiskan je niz izdanja s tekstem i grafikama o postupku i egzekuciji Zrinskog, Frankopana i Nádasdyja, koja zaslužuju dodatnu pozornost, pa ih ovdje ostavljam po strani. Općenito o tom žanru vidi: HÄRTER, Political crime in early modern Europe, 142-168.

Leopolda Kollonicsa dozvolio, pače, sufinancirao postavljanje grobnog spomenika pogubljenim velikašima u Bečkome Novom Mjestu.¹⁰²

Zaključno se može sažeti da je koncept *crimen laesae maiestatis* u praksi djelovao kao mač s dvije oštrice. S jedne je strane ta kvalifikacija bila toliko široka da su se pod nju mogla podvesti razna za najvišu vlast nepoželjna ponašanja, u rasponu od urota koje žele usmrćenje ili bar svrgnuće vladara do pukih verbalnih ispada. S druge se strane u ime višeg cilja otklanjala primjena mnogih procesnih standarda, reducirale su se kautele, dozvoljavali su se brojni izuzetci od uobičajenih pravnih načela. Kao što je sažeto rekao znameniti pravnik Baldus de Ubaldis, „zbog velike težine zločina, dozvoljeno je ono što inače nije, te je dopušteno prekoračiti zakone“¹⁰³. Tu se doista svrhom opravdavalno sredstvo. Dopuštala se izvanredna sudbenost institucija unatoč staleškim i drugim imunitetima, represivni aparat izlazio je iz uobičajenih procesnih okvira, jamstva za optuženike skidala su se i nijekalo im se pravo na obranu, kažnjavala se i sama namjera, pa i propust prijave, otpadalo je čak mnogo tehničkoga pravnog posla oko dokazivanja pojedinih aspekata djela, jer su se i „laki dokazi“ smatrali dovoljnim.¹⁰⁴ Premda su neki autori pokušavali stupnjevati težinu zločina, pa razlikovati „povredu“ i „umanjenje“ veličanstva, dominantna je doktrinalna struja tu distinkciju odbacila,¹⁰⁵ što je dovelo do širokog otvaranja vrata za političke procese protiv protivnika režima,¹⁰⁶ unatoč tomu što su već i stariji pravni autori vidjeli kakve mogu biti posljedice kada toliko oštro oružje dođe u ruke tiranina.¹⁰⁷ Simbolično rečeno, kada je god bila zazivana *maiestas* i kad je god neko djelo bilo „prepoznato“ kao *crimen laesae maiestatis*, bez puno se krzmanja skidao povez s očiju nepristrane Pravde¹⁰⁸, pa se od nje tražilo da odloži vagu i zavitla mačem.¹⁰⁹

¹⁰² Emil LASZOWSKI i Velimir DEŽELIĆ, Pomilovanje Petra Zrinskoga i Franje K. Frankopana g. 1687., *Hrvatska prosvjeta* 1/6-7, 1914., 296-299, na str. 299. Zanimljivo je da se Petar Zrinski obratio Kollonicsu radi posredovanja još u vrijeme iznošenja opravdanja (vidi *Kazneni postupak*, br. 14, str. 87).

¹⁰³ Cit. Prema: SBRICCOLI, *Crimen Laesae Maiestatis*, 364.

¹⁰⁴ Vidi: SBRICCOLI, *Crimen Laesae Maiestatis*, 364-365.

¹⁰⁵ SBRICCOLI, *Crimen Laesae Maiestatis*, 248.

¹⁰⁶ Za Nizozemsku vidi: DEKKER, *Complots dans la République des Provinces-Unies au XVIIe siècle*, 581.

¹⁰⁷ SBRICCOLI, *Crimen Laesae Maiestatis*, 256-260.

¹⁰⁸ O pojavi poveza na očima Pravde krajem 15. stoljeća i o njegovoj simbolici s mnogo nijansi piše: Mario SBRICCOLI, *La benda della giustizia. Iconografia, diritto e leggi penali dal Medioevo all'Età moderna*, u: idem, *Storia del diritto penale e della giustizia. Scritti editi e inediti (1972-2007)*, Milano: Giuffrè editore, 2009., 155-156, 190-204.

¹⁰⁹ U toj se slici zapravo udaljujem od srednjovjekovne i renesansne simbolike mača, o kojoj vidi: SBRICCOLI, *La benda della giustizia*, 181-188.

U procesima protiv Zrinskog i Frankopana sam „klizni“ koncept *crimen laesae maiestatis*, kod kojeg se opravdavalo negiranje uobičajenih pravnih zasada i načela, funkcionirao je za optuženike kao hidra s tisuću glava: jednu odsiječeš, druge tri narastu. Potpuna odgovornost za pokušaj, a pogotovo za samu namjeru i saznanje – što je doktrina kao glavni pravni izvor svesrdno podržavala – pokazuje da je to za Zrinskog i Frankopana bila već unaprijed izgubljena stvar. „Najljepši miris u državi od leša pobunjenika“ počeo se ustvari širiti već od trenutka kad je država otklonila put kompromisa i odlučila se za konačni obračun korištenjem koncepta zločina povrede veličanstva.

Literatura

- BIRELEY, Robert, 2014. *Ferdinand II, Counter-Reformation Emperor, 1578-1637*, New York: Cambridge University Press.
- BORELLI, Gianfranco, 1996. La necessità della congiura nelle scritture italiane della ragion di Stato, u: *Complots et conjurations dans l'Europe moderne* (Bercé, Yves-Marie i Guerini, Elena Fasano ur.), Roma: École Française de Rome, 81-91.
- CARPZOV, Benedikt, 1670. *Practica nova imperialis Saxonica rerum criminalium*, Wittebergae.
- Codex diplomaticus comitum de Blagay / A Blagay-Család oklevéltára* (Thallóczy, Lajos i Barabas, Samu prir.), Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1897.
- ČEČ, Dragica, 2013. 'Priznal je, da je s helebardo in žvižganjem vodil upornike proti Gorici'. O povezavi *crimen laesae maiestatis* z uopori in pomenu kaznovanja upornikov v tolminskem puntu 1713, *Zgodovina za vse* 20/2, 41-65.
- DAMAŠKA, Mirjan, 2008. *Lica pravosuđa i državna vlast. Usporedni prikaz pravosudnih sustava*, Zagreb: NZ Globus.
- DAMAŠKA, Mirjan, 2023. Tijek postupka protiv Zrinskog i Frankopana, u: *Kazneni postupak protiv Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana. Dokumenti* (Horbec, Ivana, Matasović, Maja i Lonza, Nella, prir. i prev.; Lonza, Nella ur.), Zagreb: Zaklada Marija i Mirjan Damaška i Školska knjiga, 37-64.
- DAMAŠKA, Mirjan, 2023. *V oblačnih dnevih, v urah nesričnih: Zrinsko-frankopanska urota u svjetlu prevedenih dokumenta*, u: *Kazneni postupak protiv Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana. Dokumenti* (Horbec, Ivana, Matasović, Maja i Lonza, Nella, prir. i prev.; Lonza Nella ur.), Zagreb: Zaklada Marija i Mirjan Damaška i Školska knjiga, 21-36.
- DEKKER, Rudolf, 1996. *Complots dans la République des Provinces-Unies au XVIIe siècle*, u: *Complots et conjurations dans l'Europe moderne* (Yves-Marie Bercé i Elena Fasano Guerini ur.), Roma: École Française de Rome, 579-595. 1875. *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, London: John Murray.
- DYJAKOWSKA, Marzena, 2013. *Crimen laesae maiestatis: A study of Roman law influences in old Poland*, Lublin: Wydawnictwo KUL.

- GIGAS, Hieronymus [Girolamo Giganti], 1557. *Tractatus de crimine laesae maiestatis...*, Lugduni.
- HÄRTER, Karl, 2014. Political crime in early modern Europe. Assassination, legal responses and popular print media, *European Journal of Criminology* 11/2, 142-168.
- HELD, Henrik-Riko, 2024. Pravni okvir oduzimanja imovine u kontekstu Zrinsko-frankopanske urote, *Povijesni prilozi* 66, 239-262.
- KAMPMANN, Christoph, 1992. *Reichsrebellion und kaiserliche Acht. Politische Straffjustiz im Dreißigjährigen Krieg un das Verfahren gegen Wallenstein 1634*, Münster: Aschendorff. 2023. *Kazneni postupak protiv Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana. Dokumenti* (Horbec, Ivana, Matasović, Maja i Lonza, Nella prir. i prev; Lonza, Nella ur.), Zagreb: Zaklada Marija i Mirjan Damaška i Školska knjiga.
- KRNIC, Bogoljub, 1909. Savremeni izvještaj o smaknuću Zrinskoga i Frankapana, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 10/1, 238-242.
- LASZOWSKI, Emil i DEŽELIĆ, Velimir, 1914. Pomilovanje Petra Zrinskoga i Franje K. Frankopana g. 1687., *Hrvatska prosvjeta* 1/6-7, 296-299.
- MIECK, Ilja, 1996. L'assassinat de Wallenstein (1634), u: *Complots et conjurations dans l'Europe moderne* (Bercé, Yves-Marie i Guarini, Elena Fasano ur.), Rome: École Française de Rome, 507-534.
- PÁLOSFALVI, Tamás, 2014. *The Noble Elite in the County of Körös (Križevci) 1400-1526*, Budapest: Magyar Történelmi Emlékek.
- RAČKI, Franjo (prir.), 1873. *Acta coniurationem Bani Petri a Zrinio et com. Fr. Frangepani illustrantia / Izprave o uroti bana P. Zrinskoga i kneza Fr. Frankopana*, Zagreb: JAZU.
- SBRICCOLI, Mario, 1974. *Crimen Laesae Maiestatis. Per la storia del pensiero giuridico moderno*, 2, Milano: Giuffrè.
- SBRICCOLI, Mario, 2009. Giustizia criminale, u: idem, *Storia del diritto penale e della giustizia. Scritti editi e inediti (1972-2007)*, Milano: Giuffrè editore, 3-44.
- SBRICCOLI, Mario, 2009. La benda della giustizia. Iconografia, diritto e leggi penale dal Medioevo all'Età moderna, u: idem, *Storia del diritto penale e della giustizia. Scritti editi e inediti (1972-2007)*, Milano: Giuffrè editore, 155-208.
- SBRICCOLI, Mario, 2009. Le droit à la Renaissance, u: idem, *Storia del diritto penale e della giustizia. Scritti editi e inediti (1972-2007)*, Milano: Giuffrè editore, 209-276.
- SBRICCOLI, Mario, 2009. L'inquisizione come apparato giuridico nella storia della giustizia ciminale, u: idem, *Storia del diritto penale e della giustizia. Scritti editi e inediti (1972-2007)*, Milano: Giuffrè editore, 131-154.
- SETTALA, Lodovico, 1627. *Dalla ragion di Stato libri sette*, Milano: Gio. Battista Bidelli.
- STEIN, Peter, 2007. *Rimsko pravo i Europa. Povijest jedne pravne kulture*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

TOIFEL, Karl, 1883. *Die Türken vor Wien im Jahre 1683*, Prag – Leipzig: F. Tempsky – G. Freytag.

WOLF, Adam, 1869. *Fürst Wenzel Lobkowitz, Erster geheimer Rath Kaiser Leopolds (1609-1677)*, Wien: Braumüller.

Summary

„Let the corpse of the rebel be the most beautiful scent in the State“: the concept of the crime of *lèse-majesté* in the trial to Petar Zrinski and Fran Krsto Frankopan

Grounded on the proceedings of the 1670-1671 trial to Croatian magnates Petar Zrinski and Fran Krsto Frankopan, this paper explores how the framing of their deeds as the crime of *lèse-majesté* impacted the composition of the court, the evidence, the position of the defendants, and the capital sentences pronounced.

Special attention is paid to the legal procedure of proscription, developed in the early stage of this trial. It is demonstrated that it was adopted in the anti-magnate struggle of the royal power in different European countries of the period, and that it was embedded in the earlier practice in the Croatian area, too.

Contrary to the literature which tended to interpret the trial to Zrinski and Frankopan as a notoriously illegal scheme imposed by the royal power, this paper argues that the procedure respected the legal framework of the procedure for the cases labelled as *lèse-majesté*, which know many exceptions and particularities, if compared with the regular model of criminal trial. In fact, the lawsuit against the Croatian magnates mirrored the standpoints of the most authoritative legal writings of the time, and the practice experimented elsewhere.

Keywords: Petar Zrinski, Fran Krsto Frankopan, Crime of *lèse-majesté*, Proscription, Criminal Trial, Seventeenth Century